

IK VERTREK NOG EEN KEER

20 jaar en 5 landen in Latijns-Amerika

IK VERTREK NOG EEN KEER

20 jaar en 5 landen in Latijns-Amerika

Brigitte de Lange

Voor Don

Bedankt voor de
fantastische avonturen
die ik zonder jou
niet zou hebben beleefd.

foto's omslag:

Atacama woestijn Chili

Calzada de Amador Panama

Amazonegebied Ecuador

Nahuel Huapi meer Argentinië

ISBN: 9789402162271

© Brigitte de Lange

Dromen

We mogen zo graag mopperen op alles dat niet goed is in ons landje. Het weer natuurlijk in de eerste plaats, de files, de prijzen in de supermarkt. Dat klagen zit ons in het bloed. Zelfs als we in het paradijs zouden wonen, zouden we nog wel iets vinden dat niet goed was. Het kost een Nederlander gewoon moeite z'n serieuze, zwaarmoedige achtergrond los te laten, z'n voeten uit de klei te trekken en het leven eens van de luchtige kant te bekijken.

Wat we ook in onze genen hebben meegekregen, is onze reislust. In de voetsporen, of liever gezegd het kielzog, van onze illustere voorvaders leggen we heel wat kilometers af. Te voet, op de fiets, in de trein, de bus, met de auto, de boot of het vliegtuig, als het ons maar ergens anders heen brengt.

Meestal gewoon naar het werk natuurlijk, maar liever naar een vakantiebestemming. En dan een plek, waar de burens nog niet zijn geweest. Want ook nuchtere Nederlanders laten zich pakken door het gevoel voor status. Het doet je toch goed om met een bruine kop bij de koffieautomaat te staan, terwijl iedereen om je heen zo winters wit ziet, en dan te kunnen vertellen dat je er 'even' tussenuit bent geweest naar de Fiji eilanden. Even ontstressen.

Hoewel er weinig zo stressvol is als op vakantie gaan. De koffer pakken: wat neem je mee of beter gezegd, wat kun je allemaal niet meer meenemen, terwijl je het toch allemaal zo nodig hebt. De reis naar Schiphol met natuurlijk die onvermijdelijke file bij de Schipholtunnel. Dan die uren die je zoet moet brengen op zo'n vliegveld. Het verplichte rondrennen, winkel in, winkel uit, want het is belastingvrij, dus er zal flink gekocht moeten worden. Een aanbieding laten wij Nederlanders immers niet aan onze neus voorbijgaan. Het gesjouw met die handbagage. Iedere keer neem je je voor om nou eens op 'licht' te gaan en alles in de koffer te doen, maar nooit blijkt dat te kunnen. Die driedubbele controles tegenwoordig in de eeuw van het terrorisme maken het reizen er ook niet leuker op. Steeds weer dat paspoort dat je net goed had opgeborgen om het vooral niet kwijt te raken, tevoorschijn toveren.

Om maar te zwijgen van die honderden mensen tegelijk die zich in zo'n bus laten proppen, in stoeltjes waar je als maat L nauwelijks inpast, maar waar je wel bijna de hele vlucht ingeperst moet blijven zitten, omdat je anders een figuurlijke draai om je oren krijgt van die efficiënte dame-in-het-blauw die je voor de voeten loopt. Gelukkig dat de alcohol in ruime mate wordt verstrekt. Want je moet je wel volgooien om jezelf enigszins te verdoven, zodat je niet meer zo veel merkt van het inademen van die benauwde, stinkende lucht van al die mensen wier darmen op volle toeren werken door de lagere luchtdruk.

Eenmaal geland en weer in het bezit van je zinnen en je koffers, is de lijdensweg nog niet over. De warmte, al die vreemde mensen die je belagen, het hotel dat er lang niet zo mooi uitziet als op de foto's in de reisbrochure, het vreemde eten, de vreemde taal. Alsof dat allemaal geen bron van stress is! Niet voor niets hebben veel mensen op vakantie last van allerlei kwaaltjes, tot en met hartaanvallen toe. En als je na twee weken een beetje je draai hebt gevonden en eindelijk aan relaxen toe bent, is het weer pakken geblazen en begint de heisa opnieuw.

Gelukkig dat je daarna weer gewoon naar je werk mag. Waar je dan bij de koffieautomaat kunt snoeven en daar heb je het natuurlijk ook allemaal voor gedaan.

Hele volksstammen doen niet zo overdreven en gaan lekker naar Spanje. Naar de Costa del Sol of de Costa Brava, waar ze de burens tegenkomen, gezellig een kaartje leggen en lekker bij Broodje van Kootje kunnen eten. Scheelt op z'n minst de helft aan stress.

Zon, zee, strand, leuke witte huisjes op de berghelling, omgeven door prachtige bloemen, wie heeft nou nooit gedacht: hier zou ik wel willen wonen. Als je toch eens hier zou kunnen blijven. Die zeurende baas, die file, die regen, ze mogen het allemaal houden daar in Nederland.

Maar ja, dan komen de verplichtingen om de hoek kijken, de gewenning, het gemak. Want het is bijvoorbeeld toch wel prettig als aan het eind van de maand keurig je salaris weer wordt bijgeboekt op je bankrekening. En het is in Nederland toch ook goed. Alles is er schoon en keurig geregeld. Het is er zelfs wel eens mooi weer.

Weer thuis, komt op een donkere najaarsmiddag op een tochtig perron, als de trein weer eens te laat is, deze droom nog even als een flits boven. Om dan naar de donkere diepte van je onbevredigde verlangens te verdwijnen, terwijl je je duwend en trekkend door de half opengeschoven wagondeuren wringt om een zitplaats te kunnen bemachtigen.

Soms probeert iemand op halfbakken manier z'n droom te verwezenlijken door een tweede huisje te kopen in Frankrijk of in de Ardennen. Maar dat wordt dan ook weer zo'n blok aan je been. Want dan is het iedere vakantie verplicht naar dat huisje toe. Zeker als het een bouwval is, waar je wel eens even een paleisje van zou maken tijdens je vakanties. Afgepeigerd val je 's avonds meteen in slaap, nadat je nog net hebt kunnen berekenen hoeveel nachten je voor het geld van dat huisje in een luxueus hotel de liefde had kunnen bedrijven.

Vrijheid

Waarom wil iemand weg uit Nederland? Daar zijn net zoveel redenen voor te bedenken als er smaken zijn. Toch hebben vele landverhuizers wel iets gemeen. Ze zijn onder te verdelen in twee groepen. Een heel eigen stijl hebben degenen die door hun bedrijf of organisatie worden uitgezonden, in het bedrijfsjargon 'expats', en die drie of vier jaar op een plek blijven om vervolgens weer ergens anders heen te worden overgeplaatst. Dit zijn over het algemeen de luxepaarden. Grote bedrijven als Shell, Heineken en Philips hebben speciale afdelingen die alles voor de expat en zijn gezin regelen. Van de huisvesting, de verhuizing en de school voor de kinderen tot en met de taal cursus, de inentingen en eventueel de inburgeringscursus toe.

De expat stapt in het vliegtuig en vindt alles in orde op de plaats van z'n bestemming. Maar daar staat natuurlijk wel wat tegenover. Hij moet er hard voor werken, is zeven dagen per week 24 uur per dag de vertegenwoordiger van het bedrijf in dat land. Heeft de verantwoordelijkheid voor het vertalen van de normen en waarden van zijn bedrijf naar de plaatselijke gewoonten. Dat is een spanningsveld, waar niet iedereen tegen bestand is. Gelukkig heeft de expat dan andere expats om zich heen met wie hij z'n frustraties en grieven kan delen. Want de man van Philips maakt hetzelfde mee als de vrouw van Shell. In veel landen bestaan Hollandse clubs, waar het expatgehalte hoog is. De maandelijkse

borrels staan bol van het uitwisselen van zakelijke avonturen, waarbij de hoogte van de uit te delen steekpenningen bovenaan op het prioriteitenlijstje staat. Ondertussen wisselen de meegekomen partners nuttige adresjes uit voor bepaalde aankopen.

Verdiepen in de lokale gemeenschap doet de expat zich niet echt. Slechts waar het nodig is voor het zakelijk functioneren, wil hij weten hoe het er in een land toegaat. Contacten met de inwoners van het land zijn er weinig. Logisch ook, als je over een jaar of drie toch weer vertrekt en op een volgende plek weer van voren af aan kan beginnen. Dan vermaak je je wel met de mensen uit je eigen kring die je soms zelfs in een volgend land ook weer tegenkomt.

De werkpaarden zijn de vrijwillige landverhuizers. Mensen die op eigen initiatief uit Nederland vertrekken en naar een ander land gaan, met de bedoeling om daar permanent te blijven wonen en een nieuw leven op te bouwen. Die drang om te bedanken voor die geweldige zekerheid die je in Nederland hebt, van de wieg tot het graf verzorgd, moet sterk zijn. Je gaat weg uit een mooi land dat van alle gemakken is voorzien, waar je de taal spreekt, de gewoontes kent, de weg weet. Je laat familie en vrienden achter.

Niet als vluchteling, hetzij politiek hetzij economisch, zoals zovelen die naar Nederland zijn gekomen. Nee, jij laat dat schijnbare paradijs achter om in het onbekende diepe te springen, waar niemand je met open armen ontvangt. En ieder jaar wagen meer mensen die sprong, blijkt uit de cijfers van de Nederlandse overheid.

Het is er te vol en overgeregeld, komt in bijna alle verhalen van landverhuizers van tegenwoordig naar boven. Je hebt in Nederland niet de vrijheid meer om te leven, zoals je wilt. Niks mag, je moet overal toestemming voor vragen. Alles is er ook al gedaan en bedacht. Nederland is klaar. En Nederland is grijs, niet alleen in klimaat, maar ook in uitstraling. Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg, is niet voor niets een typisch Nederlandse uitdrukking.

Natuurlijk speelt ook het weer een rol, want hoe anders ziet het er ineens in Nederland uit als de zon zomaar een week achtereen schijnt. Dan krijgen we zelfs iets lichtvoetigs. Toegegeven, het heeft iets speciaals, als het lente wordt, of herfst. Maar iedere ochtend de zon hoog aan de hemel zien staan, als je de gordijnen openschuift, is ook niet te versmaden.

Wie eens even rustig nadenkt over hoe we ons leven inhoud geven, moet haast wel tot de conclusie komen dat het zo toch niet de bedoeling kan zijn. Meer verdienen, meer uitgeven, meer hebben, meer willen. Je hoeft heus niet hoogdravend op zoek naar de zin van het leven. Als je die in Nederland niet kunt vinden, zul je die ook nergens anders vinden.

Maar als je probeert de tijd die je op deze aarde rondloopt, zo aangenaam mogelijk door te brengen, zou je misschien wel wat leukere plekken kunnen bedenken om dat te doen dan Nederland. Vaak weet je zelf niet wat je zoekt. Het onbekende, iets nieuws, spanning. En eigenlijk maakt het ook niet zoveel uit waarheen je vertrekt. Als er maar niet te veel Nederlanders wonen.

Eeuwig

De wereld is zo groot. Hoe zoek je een nieuwe plek om te wonen? Je zou natuurlijk met je ogen dicht een speld in de wereldbol kunnen prikken. Maar stel je voor dat je dan in Siberië terechtkomt. Of op een onbewoond eiland in de Stille Oceaan. Dan moet je wel heel erg avontuurlijk zijn aangelegd. Kennelijk hebben wij verwende Nederlanders toch nog wel wat eisen, waaraan een in onze ogen fatsoenlijke stek om te wonen moet voldoen.

Buiten kijf is dat je natuurlijk niet die dingen wilt, waarom je juist uit Nederland weg gaat. Niet te veel mensen op een kluitje dus en vooral ook niet te veel regen. Een te hoog gehalte aan beschaving is evenmin wenselijk, want dat houdt in dat de samenleving doordrenkt is met vooral veel verboden en geboden.

Maar we willen natuurlijk wel dat er gewoon water uit de kraan stroomt, als we haar opendraaien. En dat het licht aangaat, als we de schakelaar omzetten. Telefoon is tegenwoordig toch ook geen overbodige luxe meer en daaraan vast hoort uiteraard een computer met internet. Dat alles onder een lekvrij, maar wel betaalbaar dak. Kortom, we verloochenen onze veeleisende, Nederlandse aard niet.

Daarbij willen we ook nog fatsoenlijke medische voorzieningen en zouden we ook willen dat de mensen waar we tussen gaan leven een in onze ogen redelijk 'normale' levensstandaard hebben. Dat ze leven op een manier die een beetje op de onze lijkt en waar we ons dus op z'n minst vertrouwd mee voelen. De sloppenwijken van Calcutta vallen dus af, net zoals de ijsvlakten van Noord-Canada.

Een andere belangrijke factor is de politieke stabiliteit in een land. Hoewel we op zoek naar spanning zijn, zou het net weer een beetje te veel van het goede zijn om midden in een revolutie terecht te komen. Daarmee valt meteen een heel stel landen geteisterd door burgeroorlogen af. Hoewel je je zou kunnen afvragen of de politieke stabiliteit in een beschaafd land als Italië bijvoorbeeld nou wel zo groot is.

Maar zo werkt het natuurlijk niet echt. Het is geen lijstje dat je afstreept, net zolang tot je één land over hebt. Eigenlijk is het meer een kwestie van op goed geluk. En met de vaste overtuiging dat als het niet bevalt, je altijd weer ergens anders heen kunt.

Dat je eventueel zelfs terug zou kunnen naar Nederland, is bij ons in ieder geval nooit echt in ons hoofd opgekomen. Niet omdat er instanties zijn die ons dat zouden beletten – de blauwe enveloppen van de belastingdienst bereiken je zelfs in de meest verre uithoeken ter wereld. Maar omdat je immers om gegronde redenen die niet plotsklaps zijn weggenomen, bent weggegaan. Als de eerste nieuwe plek niet meteen de juiste is, zoek je verder.

Onze eerste keus valt op Costa Rica in Midden-Amerika. Voor bij de koffieautomaat heeft dat toch net iets meer status dan Spanje. De naam 'rijke kust' houdt alleen al tal van beloften in zich. Twee keer gaan we er op vakantie kijken en de derde keer blijven we er definitief en gaan we niet meer terug naar Nederland.

Nou is op vakantie in principe alles leuk of op z'n minst interessant. Je moet niks, kunt doen wat je wilt, hebt meestal een redelijk gevulde portemonnee op zak. De ideale ingrediënten voor een potje geluk. Bovendien duurt de vakantie maar kort en dat is altijd de kracht van geluk. Daar moet je niet onbepaald van kunnen proeven om het smakelijk te

blijven vinden. De door ons Nederlanders zo aanbeden Calvijn wist dat een paar eeuwen geleden al, toen hij ons voorhield dat ledigheid des duivels oorkussen is. Waarbij je je kunt afvragen of die duivel zich misschien niet ontzettend vermaakt op dat kussen. Het is moeilijk je te realiseren dat die paar weken aansluitend niet overgaan in een eeuwige vakantie. In de eerste plaats omdat vakantie eigenlijk niets anders is dan verandering van omgeving, weg uit de sleur. Als je in een vakantieland woont, is vakantie misschien wel een reis naar een land waar het grijs en koud is en veel regent. In de tweede plaats is het enigszins naïef om te denken dat je na een paar weken zo veel weet over een land dat je denkt daar het paradijs te zullen vinden. Voor zover je daar natuurlijk naar op zoek bent.

COSTA RICA

De rijke kust, Costa Rica, was de naam die de Spaanse veroveraars aan het land gaven, toen ze er aan het begin van de zestiende eeuw voet aan wal zetten. Reden voor de naam was de enorme hoeveelheid gouden sieraden die de lokale bevolking droeg. De verwachting veel goud in het gebied te vinden bleek uiteindelijk niet terecht. Rijk is Costa Rica toch, maar dan in natuurschoon.

Het land ligt in Midden-Amerika tussen Panama en Nicaragua. Het heeft een oppervlakte van ruim 51.000 vierkante kilometer en is daarmee ongeveer een kwart groter dan Nederland. Costa Rica heeft twee kuststroken, een langs de Stille Oceaan en een langs de Caribische Zee, met daartussen een hoger gelegen gebied dat de Centrale Vallei heet, waar de hoofdstad San Jose ligt.

Het land telt een aantal actieve vulkanen en ondergaat regelmatig lichte en zwaardere aardschokken. In de afgelopen eeuw werd het land getroffen door zeker tien aardbevingen, waarvan drie een kracht van 7 of hoger op de schaal van Richter hadden. Er wonen 4,5 miljoen mensen die zichzelf Ticos noemen, een verwijzing naar de verkleinende vorm -tico die de Costaricanen graag achter zelfstandige naamwoorden plakken. Bijna een kwart van de inwoners woont in en om San Jose. Ruim tachtig procent van de Costaricaanse bevolking is blank of van gemengd Europees-indiaanse oorsprong. Costa Rica heeft een tropisch klimaat met een droog seizoen van december tot april en een nat seizoen van mei tot november. Het land kent nogal wat microklimaten, afhankelijk van de locatie en de hoogte. Zo valt de meeste regen aan de Caribische kant van het centrale bergmassief, is het aan de kusten warm en vochtig en kent de centrale vallei een klimaat dat eeuwige lente wordt genoemd.

Spaans is de officiële voertaal in Costa Rica. Het land is een van de meest stabiele, welvarende en progressieve landen in Latijns-Amerika. Een goed voorbeeld daarvan is dat ruim 96 procent van de bevolking kan lezen en schrijven.

In 1821 kreeg Costa Rica haar onafhankelijkheid van Spanje. De langdurige periode van stabiele democratie die volgde, werd alleen verstoord in de jaren veertig van de vorige eeuw. Na een korte, bloedige burgeroorlog besloot men in 1949 het leger definitief af te schaffen.

De Costaricaanse munteenheid heet colon. De economie moest het aanvankelijk vooral hebben van landbouw. Koffie en bananen zijn ook nu nog belangrijke exportproducten van het land. Maar daar zijn andere industrietakken bij gekomen. De financiële sector is sterk in opkomst en ook worden er geneesmiddelen geproduceerd.

Een kwart van het grondgebied van Costa Rica is aangemerkt als beschermd natuurgebied. Het indrukwekkende Cocos eiland dat op bijna vijfhonderd kilometer van de kust in de Stille Oceaan ligt, behoort ook tot het Costaricaanse grondgebied. Dit eiland en de zee er omheen zijn ook nationaal park, horen tot het Werelderfgoed en staan bovendien op de lijst met belangrijke wetlands (draslanden) in de wereld.

Costa Rica huisvest vijf procent van 's werelds biodiversiteit. Logisch dat het land een aantrekkelijke bestemming is voor het ecotoerisme.

'Pura vida' is een typisch Costaricaanse term. De uitdrukking die letterlijk vertaald 'goed leven' betekent, wordt te pas en te onpas gebruikt bijvoorbeeld om gedag te zeggen of te laten weten dat het goed met je gaat. Pura vida is de belichaming van de Costaricaanse levensstijl.

Afscheid

Hadden Adam en Eva in hun paradijs aanvankelijk meer dan genoeg aan elkaar, wij denken toch wel een container te zullen vullen met al onze absoluut onmisbare spullen. We hebben immers in ons nieuwe land ook weer een huis te vullen. Dus is het handig al die leuke, aardige, nuttige dingen uit Nederland mee te nemen.

Een bezoek aan een douaneagent in Costa Rica brengt ons echter in een klap tot de werkelijkheid terug. Laten we nou net een van de weinige landen ter wereld hebben uitgezocht die invoerbelasting heffen op gebruikte huisraad.

Natuurlijk mogen we die container met onze spullen laten komen. Maar dat betekent wel dat er een aardig bedrag moet worden betaald om ze uiteindelijk bij ons nieuwe thuis afgeleverd te krijgen. En het zou ook flink wat tijd in beslag nemen. Want de douane zou per artikel moeten bepalen welk belastingtarief er op van toepassing is. Voor het hout van de tafel geldt weer een ander percentage dan voor het metaal van de poten. Mogelijk zou er zelfs het een en ander 'zoekraken' in al de tijd die dit proces in beslag zou nemen.

Dat doet de deur dicht. Niet dat we onmiddellijk van koers veranderen en een andere bestemming zoeken. Daarvoor hebben we te veel verwachtingen van Costa Rica. Nee, we besluiten radicaal niets mee te nemen. Weg bankstel, kast, bed, tafel. Maar ook weg al die hebbedingetjes die je nou eenmaal verzamelt in de loop van een half leven. Weg al die leuke herinneringen, in tastbare vorm dan.

Gelukkig vinden veel spullen een goed tehuis. Een dochter van vrienden gaat samenwonen en kan van alles en nog wat gebruiken. Toen we haar tijdens een bezoek aan Nederland eens gingen opzoeken, was het hartverwarmend te horen dat ze iedere dag aan ons dacht. Althans, steeds als ze een kastje in de keuken opendeed, kwam daar wel iets van ons tevoorschijn.

Met tranen in de ogen, elkaar omarmend, staan we voor onze grote boekenkast om afscheid te nemen, de dag voordat een liefhebber onze boeken komt halen. Het is

natuurlijk weer voor de 'heb' om boeken te willen kopen. Je kunt ze immers net zo goed uit de bibliotheek lezen. Maar het is gewoon lekker om een boek dat je met plezier hebt gelezen, binnen handbereik in de boekenkast te hebben staan. Om ernaar te kijken, het misschien nog eens vast te houden of in een uitzonderingsgeval het nog eens te lezen. Want dat laatste is meestal niet de reden om een boek te willen hebben. Uit is uit. Maar een boek krijgt een ziel, door de moeite en de energie die de schrijver erin stopt, en de aandacht en het plezier van de lezer. Nog afgezien van het feit dat ik gewoon verslaafd ben aan de geur van drukinkt sinds mijn eerste bezoek lang geleden aan een grote krantendrukkerij.

Inmiddels weer een aardig gevulde boekenkast rijk kunnen we nog met weemoed terugdenken aan de boeken die we hadden. Uiteraard zouden we ze voorlopig op hebben kunnen slaan, zelfs bij familie of vrienden, maar die idee is gewoon niet bij ons opgekomen. Alles moet weg. We mogen elk twee koffers vullen met de dingen die ons het meest dierbaar zijn. Gelukkig hoeven er vanwege het fijne klimaat in ons nieuwe thuisland niet veel kleren in.

Maar dat mijn man per se z'n gereedschapsdoos met hamer, nijptang, beitel, schroeven, enzovoort mee wil nemen, werkt toch wel op m'n lachspieren. Afspraak is afspraak en ieder mag z'n eigen koffers vullen, dus de gereedschapsdoos volgt ons nog steeds. En, ik moet het toegeven, ieder stukje gereedschap dat erin zit, is ons op een of ander moment goed van pas gekomen.

Naast het leuke van alle voorbereidingen en de voorpret zijn er natuurlijk ook moeilijke momenten. Het moment dat ik ontslag neem bijvoorbeeld. In de twintig jaar dat ik actief ben in de journalistiek, heb ik een dijk van een carrière opgebouwd. Niet dat ik daarnaar op zoek ben geweest. Mijn vader heeft me gewoon geleerd hard te werken en m'n best te doen. En daar ben ik ver mee gekomen, van leerling-journalist bij de krant tot manager internal communications bij een wereldwijd opererend bedrijf met ruim zeventigduizend medewerkers.

Het is wel even slikken als ik al die zekerheid en dat gegarandeerde inkomen zomaar opgeef. Bij alle voorgaande overstappen had er steeds al een nieuw bureau klaargestaan, voordat ik het oude voorgoed dicht deed.

Ingrijpend is ook het moment van afscheid nemen, van familie, vrienden, burens. Allemaal mensen die gewoon bij je dagelijkse leven horen, maar van wie je je ineens realiseert hoe dierbaar ze je zijn op dat moment van afscheid nemen.

Gelukkig weet je ook dat dat afscheid niet definitief is. Toen mijn oom vlak na de Tweede Wereldoorlog naar Canada vertrok, lag dat wel even anders. Al die emigranten verdwenen toen min of meer voorgoed uit het leven van de achterblijvers. Fysiek zeker. De enige vorm van communicatie waren brieven die er ongelooflijk lang over deden om hun bestemming te bereiken. Van een goed contact was dus nauwelijks sprake. Niemand kon op vakantie naar de verre familieleden en in hun strijd om het bestaan kon er al helemaal geen geld af voor een bezoek aan Nederland.

Wat dat betreft zijn de huidige landverhuizers beter af. Niet alleen volgen ze via internet alle ontwikkelingen in eigen land, ook hebben ze via e-mail in veel gevallen een frequenter

contact met de achterblijvers dan toen ze nog in Nederland woonden. En velen gaan regelmatig even terug om familie en vrienden te bezoeken.

Eindelijk trek je dan voor het laatst die huisdeur achter je dicht. Als je tenminste niet, zoals ik, in de zenuwen van het definitieve vertrek iets binnen laat liggen en dan nogmaals in een razend tempo die reis van en naar Schiphol moet maken om het op te halen.

Goudzoekers

Een bananenrepubliek met een geschiedenis vol dictatoren en een moderne democratie waar de volgende regering nog corrupter is dan de voorgaande. Wie wil daar nou wonen? Zeker geen rechtgeaarde, calvinistische Nederlanders bij wie recht en onrecht met hoofdletters in de hersenen staan geschreven. Wij hebben die stap wel gemaakt.

Na drie jaar Costa Rica waren we wel weer in voor een nieuwe uitdaging en dat werd buurland Panama, bekend van Hét Kanaal en dictator Manuel Noriega die door de Amerikanen (of liever gezegd Noord-Amerikanen, want ook de mensen hier en in Zuid-Amerika noemen zich en zijn Amerikanen) wegens drugshandel gevangen werd genomen tijdens een spectaculaire invasie in 1989.

Hij zit nu in een gevangenis in Florida z'n straf uit. Al een paar keer is z'n vroegtijdige invrijheidstelling afgewezen, maar het zou kunnen zijn dat ie een dezer dagen toch weer voet op Panamese bodem zal zetten. Hoe hij dan ontvangen zal worden? Waarschijnlijk met open armen, want de meeste machthebbers hier hebben allemaal dezelfde boter op hun hoofd!

(Noot: in de tussentijd is Noriega na het uitzitten van zijn straf in de Verenigde Staten in Panama teruggekomen en meteen naar de gevangenis gebracht, waar hij een straf uitzit van twintig jaar voor misdaden gepleegd tijdens zijn bewind.)

Waarom is Panama interessanter dan Costa Rica?

Toen Columbus het land dat hij in september 1502 ontdekte Costa Rica, ofwel rijke kust, noemde, dacht hij dat er veel goud te vinden zou zijn vanwege de prachtige sieraden die de indianen er droegen. Dat bleek niet het geval, maar toch is de naam terecht. Costa Rica heeft vooral veel natuurlijke rijkdommen: oerwouden, vulkanen, koraalriffen, een zeer uitbundige flora en fauna. Voeg daar de eeuwige lente bij die het klimaat kenmerkt, en je ziet ongeveer het paradijs voor je.

Goudzoekers zijn er overigens nog steeds in Costa Rica. Op het schiereiland Osa, in het zuiden van het land, wordt wat goud gevonden. Dit trekt steeds nieuwe avonturiers die allemaal hopen een grote slag te slaan.

Het land is iets groter dan Nederland en telt 4,5 miljoen inwoners. Op zich ruimte genoeg, maar het lijkt er toch druk, omdat zo'n twee miljoen mensen bij elkaar op een kluitje wonen in de Centrale Vallei, in en om de hoofdstad San José en de andere belangrijkste steden Alajuela, Heredia en Cartago. Maar liefst 95 procent van de Ticos, zoals de Costa Ricanen zichzelf noemen, is blank. De oorspronkelijke bevolking is zo goed als uitgeroeid. Officieel zijn er nog zo'n vijfduizend indianen.

Opvallend is dat er bijna geen negers in de Centrale Vallei zijn, terwijl het kustgebied bij de Caribische Zee met de stad Limón bijna alleen maar bevolkt wordt door negers, veelal afkomstig van eilanden in het Caribisch gebied zoals Jamaica en Trinidad. Reden voor

deze scheiding van rassen is dat het negers tot nog niet zo lang geleden verboden was naar de Centrale Vallei te reizen. Dat zegt iets over de culturele achtergrond van de Costa Ricaan.

Nog veel korter geleden is het dat de indianen, toch de oorspronkelijke bewoners, eindelijk erkend werden als volwaardige inwoners van het land. Indianen kregen tot dan toe geen identiteitsbewijs en hadden daardoor bijvoorbeeld ook niet het recht te stemmen.

Behalve uit de bananenteelt en de koffieproductie haalt Costa Rica haar inkomsten met name uit het toerisme. De actieve vulkaan Arenal en de zeeschildpadden die bij honderden hun eieren komen leggen op de stranden van Tortuguero, zijn slechts twee van de vele attracties die jaarlijks veel toeristen, onder andere uit Nederland, verleiden tot een bezoek.

Panama heeft minstens zoveel te bieden als Costa Rica, maar trekt aanzienlijk minder vakantiegangers. Het merendeel daarvan komt uit de Verenigde Staten. De Noord-Amerikanen weten iets van het land, omdat het Panama Kanaal en een strook grond aan weerszijden ervan bijna honderd jaar Amerikaans grondgebied zijn geweest. De meeste Europeanen weten niet eens waar Panama ligt. Onbekend maakt onbemind blijkt een van die treffende Nederlandse gezegden.

Het land is ongeveer twee keer zo groot als Nederland en heeft nog geen drie miljoen inwoners. Daarvan is slechts tien procent blank. Ook de indiaanse bevolking is nog goed vertegenwoordigd met een aandeel van tien procent in het totaal. De negers vormen veertien procent en de overgrote meerderheid is een mengsel van alles en nog wat.

Daarnaast woont er een aanzienlijke kolonie Chinezen in Panama.

Enkele attracties zijn oude Spaanse forten bij Portobello, een stuk oerwoud dat een bijna ondoordringbare barrière vormt tussen Panama en buurland Colombia en meer dan vijftienhonderd eilanden zowel aan de noordkant in de Caribische Zee als aan de zuidkant in de Stille Oceaan. Piraten hebben deze wateren altijd veelvuldig bezocht. Hier en daar zouden dan ook nog wat van hun schatten begraven moeten zijn.

Verdeel en heers

Het Panama Kanaal is de belangrijkste bron van inkomsten voor het land. De kanaalactiviteiten leveren jaarlijks bijna een miljard Amerikaanse dollars op. De munteenheid in Panama is de Amerikaanse dollar. Althans, ze heet wel Balboa, maar de waarde is hetzelfde als die van de dollar en het papiergeld bestaat ook uit Amerikaanse dollars.

Alleen muntgeld wordt speciaal geslagen in Balboa's, hoewel de Amerikaanse munten zonder enig probleem daarnaast worden gebruikt. Ze hebben ook dezelfde vorm en grootte, alleen de afbeeldingen verschillen. Dat er toch ergens een klein verschil in zit, blijkt bij de wasmachines – van Noord-Amerikaanse makelij – in de wasserette. Die accepteren alleen echte Amerikaanse munten en geen Balboa's.

Aanvankelijk was er alleen een spoorlijn die de Atlantische en de Stille Oceaan verbond. De Fransen hadden inmiddels het Suez Kanaal aangelegd en dachten aan het eind van de negentiende eeuw gewapend met die ervaring ook een kanaal te kunnen graven in

Panama. Gele koorts en malaria kostten uiteindelijk 22.000 mensen het leven, waarna het geld op was en de Fransen het opgaven.

De Amerikanen wilden graag de klus overnemen, maar daarvoor wilde Colombia geen toestemming geven. Panama werd een provincie van Colombia, nadat de Spaanse veroveraars waren vertrokken, en dat was aan het begin van de vorige eeuw nog steeds het geval.

Zo gauw lieten de Amerikanen, toen al bedreven in verdeel-en-heerstechnieken, zich niet afschepen. Ze sloten een verbond met een Panamese groepering die de onafhankelijkheid van het land wilde uitroepen. In ruil voor het aan te leggen Panama Kanaal zou de Verenigde Staten de revolutie steunen. Veel bloed hoefde er niet te worden vergoten. Een Amerikaans oorlogsschip voor de kust was al voldoende om de Colombianen ervan te doen afzien in te grijpen in Panama. Waardoor het land in 1903 z'n onafhankelijkheid verloor.

De bouw van het Kanaal begon in 1904. In augustus 1914 voer het eerste schip er doorheen. Het moet gezegd, het Panama Kanaal is een geweldig staaltje van ingenieursschap. Ieder bezoek weer zijn we diep onder de indruk. Zo'n containerschip ziet eruit als een gigantische schoenendoos. Binnen een paar minuten zakt of stijgt die enorme doos in de sluis vele meters. En daar komt geen pomp aan te pas, maar alleen de zwaartekracht, dankzij ingenieuze waterwerken uit de koker van de Noord-Amerikanen. Het Kanaal is tachtig kilometer lang. Drie sets sluizen tillen de schepen op tot 26 meter boven zeeniveau om ze daarna weer te laten zakken tot de andere oceaan is bereikt. Een doorvaart duurt ongeveer acht uur, maar gemiddeld brengen schepen 24 uur door in de wateren van het Kanaal, omdat ze op hun beurt moeten wachten.

Een loods voert gedurende de reis door het Kanaal het commando over het schip. Dit is het meest begeerde en best betaalde baantje in Panama. Dat kan ook wel uit, gezien het tolgeld dat schepen – contant!; cheques en credit cards worden niet geaccepteerd – moeten betalen vóór de tocht kan beginnen: gemiddeld 45.000 dollar.

Een Noors cruiseschip betaalde een van de hoogste bedragen, ruim tweehonderdduizend dollar. En een leuke Amerikaan betaalde in 1928 het laagste bedrag. Hij zwom in tien dagen door het Kanaal en moest daarvoor 36 dollarcent betalen. Het tolbedrag wordt namelijk bepaald aan de hand van het gewicht.

Het feit dat een stuk van Panama eigendom was van de Noord-Amerikanen, heeft de Panamezen altijd pijn gedaan. Ook internationaal werd hierover aan de bel getrokken. Uiteindelijk tekenden de toenmalige presidenten Jimmy Carter van de Verenigde Staten en Omar Torrijos van Panama in 1977 een verdrag dat geleidelijk de Amerikaanse bases in Panama aan weerszijden van het Kanaal over zouden gaan in Panamese handen. Het sluitstuk zou de overdracht van het Panama Kanaal zelf zijn op 31 december 1999. Voor de Panamezen was dit een wonderbaarlijke gebeurtenis: eindelijk mochten ze dat stuk grondgebied betreden dat tot dan toe slechts met paspoort en visum toegankelijk was geweest.

De Amerikaanse bemoeienis met Panama hield echter niet op bij het Kanaal. Nadat president Torrijos onder verdachte omstandigheden om het leven kwam bij een vliegtuigongeluk, greep generaal Manuel Noriega de macht. Met instemming van de

Amerikanen die hem al enige tijd op de loonlijst van de CIA hadden staan. Installeerde Noriega aanvankelijk nog enkele marionetten als president, in 1989 had hij daar genoeg van en benoemde zichzelf tot hoogste baas van het land. Hij had zich via drugshandel inmiddels flink weten te verrijken.

Het steeg de man zelfs zo naar de bol dat hij op 15 december 1989 de oorlog verklaarde aan de Verenigde Staten. Toen diezelfde avond een ongewapende Amerikaanse marinier werd vermoord door Panamese militairen, was dat voor de Amerikanen de gebruikelijke druppel. Onder leiding van president George Bush vielen ze Panama binnen en namen generaal Noriega gevangen. Dat daarbij duizenden onschuldige Panamese burgers in koelen bloede en onnodig zijn vermoord, heeft nooit wereldwijd aandacht gekregen.

Ontdekken

Indianen zijn, net als op het hele Amerikaanse continent, uiteraard ook in Panama de originele bewoners. Zij hebben het land de naam Panama gegeven, dat in hun taal 'overvloed aan vis' zou hebben betekend. Veel goeds brachten de Spaanse veroveraars niet, maar toch hebben de huidige Panamezen geen wrok tegen de Spanjaarden. Integendeel, hoe blanker of puurder Spaans je bent, hoe hoger je in aanzien staat. En daarmee zijn ook in Panama de indiaanse inwoners, na de negers, tot derderangs inwoners gedegradeerd.

Toch zou Panama een voorbeeld kunnen zijn wat het bewaren van de indiaanse cultuur betreft. Wettelijk is het namelijk uitstekend geregeld. De verschillende indianenvolken hebben hun eigen grondgebied, waar hun eigen stamcultuur en wetten gelden. Alleen zijn dat ook de allerarmste gebieden van Panama, met weinig medische verzorging en scholing. Aan de manier waarop de wetten worden uitgevoerd, kleeft duidelijk een luchtje. Er is de overheid weinig gelegen aan de ontwikkeling van de indianenvolken.

Van de verschillende stammen is die van de Kuna's de grootste. Zij bewonen een gebied ten noorden van Panama Stad: een kuststrook en een eilandenrijk in de Caribische Zee genaamd San Blas, in hun eigen taal Kuna Yala. Hun belangrijkste bron van inkomsten is de kokosnoot. Zelf gebruiken ze die als betaalmiddel. Daarnaast verkopen ze de noten aan langsvarende Colombiaanse handelaren die er in eigen land onder andere olie uithalen. Op die manier verwerven de Kuna's de in de rest van Panama noodzakelijke dollars.

Dankzij een strakke organisatie, waarin geen inmenging van buitenaf wordt geduld, hebben de Kuna's hun eigen cultuur weten te bewaren. Toeristen zijn welkom op hun eilanden, maar westerse investeerders niet. De hotels, de restaurants, het vervoer, alles is in Kuna handen. Jammer genoeg is milieuzorg niet een van de prioriteiten van de huidige Kuna's, waardoor er bijvoorbeeld weinig vis meer te vinden is rondom de paradijselijke eilanden die op foto's in tijdschriften vaak dienst doen als het prototype van een tropisch eiland met witte zandstranden en palmbomen.

Veel Kuna's werken tegenwoordig in Panama Stad, met name als schoonmakers en koks in restaurants. Ze worden geacht een deel van hun inkomsten naar huis te sturen voor de Kuna gemeenschap. Het is niet gebruikelijk dat ze trouwen met iemand van buiten de stam. Tot voor kort was dat zelfs wettelijk - volgens de eigen wetten uiteraard, niet volgens

de nationale Panamese wetten - verboden. Gevolg is dat er dus veel binnen de familie getrouwd wordt. Daardoor heeft dit indianenvolk het hoogste percentage albino's ter wereld. Deze 'maankinderen', zoals ze door de Kuna's worden genoemd, worden echter niet verguisd, maar staan in hoog aanzien, omdat aan hen speciale gaven worden toegeschreven.

De Kuna vrouwen die overigens pas een naam krijgen na hun eerste menstruatie, dragen van jongs af aan een hele rits banden om hun onderbenen en armen. Ze hebben altijd kleurige kleding aan, waarin de 'mola's' zijn verwerkt. Mola's zijn met de hand gemaakte textiele kunstwerkjes met voorstellingen uit het dagelijks leven van de Kuna's.

De verwende toerist moet nog even wachten met naar Panama op vakantie gaan. Er is nog weinig geregeld. Op de meeste stranden zijn in geen velden of wegen een parasol en een ligstoel te vinden. Wie echter ontdekken leuk vindt, kan in Panama z'n hart ophalen. Her en der zijn nog restanten van oude indiaanse culturen te vinden.

In El Valle bijvoorbeeld, een prachtige, groene vallei op de hellingen van dode vulkanen. Hoewel er in het centrum van het dorpje op een kruising een bordje staat met 'Piedra Pintada' dat linksaf wijst, komen we daarna nooit meer zo'n bordje tegen. Vragen, vragen en nog eens vragen dus aan de uitermate vriendelijke inwoners. In El Valle heeft tijd een andere betekenis. Een uur duurt op z'n minst anderhalf uur, dus de mensen slenteren heerlijk relaxed langs de weg.

Een laatste smal bruggetje brengt ons uiteindelijk bij een minisuper, een schuur vol etenswaren gerund door een Chinees. De auto staat nog niet stil of hij is omringd door kinderen die van alles door elkaar roepen. Dit is inderdaad het punt om uit te stappen om naar de gewenste bezienswaardigheid te gaan. Ze willen ons er allemaal wel heen brengen en ze willen ook allemaal op onze auto passen.

Onze kleine gids brengt ons via een weggetje langs wat weilanden naar La Piedra Pintada, ofwel de beschilderde steen. Daar is op zich niet zo veel aan te zien: een gigantisch rotsblok met wat vage, oude, indiaanse muurschilderingen. Maar de uitleg die onze gids erbij geeft, is meer dan de moeite waard. Hij heeft van een boom een lange tak gehaald en wijst daar, serieus en onverstoort, de verschillende tekeningen mee aan, terwijl hij z'n lesje opzegt. Dat gaat zo snel dat het bijna onverstaanbaar is, ondanks onze inmiddels toch ruime ervaring met het Spaans, en dan vooral het razendsnelle Spaans in Panama. Wat we er wel van hebben begrepen, is dat de schildering een soort plattegrond van de omgeving moet voorstellen.

Na de voorstelling belonen we onze gids natuurlijk. Op de weg terug naar de auto vragen we hem wat hij met het geld dat hij zo ophaalt, doet. Dat neemt hij mee naar school, vertelt hij. De onderwijzeres bewaart het voor de kinderen en noteert in een schrift precies wat ieder kind heeft meegebracht.

Zo vlak voor Kerstmis krijgen de kinderen het gespaarde geld dan uitbetaald. Want in die dure maand kunnen de ouders zo'n extraatje goed gebruiken. Ons gevoel van frustratie is groot, als we later in de krant lezen dat elders in een dorp de onderwijzer het gespaarde geld van de kinderen voor zichzelf heeft gebruikt en er met de kerst dus niets meer over is.

Uitersten

Alles is de tweede keer gemakkelijker en dat geldt zeker ook voor de landverhuizing. In veel opzichten lijken Costa Rica en Panama op elkaar. Beide landen bevinden zich in de tropen en hebben de daarbij behorende natuurlijke overvloed. De grond is er zeer vruchtbaar, de vogels, vlinders en orchideeën zijn er indrukwekkend.

Met de twee seizoenen valt prima te leven. Het droge seizoen dat de mensen in deze regio zomer noemen, valt van december tot juni. In het natte seizoen, de 'winter', valt er de meeste middagen een fikse bui die ook bijna altijd snel weer over is. Naar het strand gaan is in heel Latijns-Amerika de meeste geliefde vrijetijdsbesteding. De muziek zo hard mogelijk zetten en vooral veel toeteren in de auto zijn ook algemeen aanvaarde cultuurwaarden. Rijst, bonen en kip vormen de hoofdschotel in vrijwel elke maaltijd.

Zowel Costa Rica als Panama hebben een democratisch gekozen regering. In Costa Rica zijn die verkiezingen om de vier jaar, in Panama om de vijf jaar. In beide landen kan de president zich niet voor de volgende termijn herkiesbaar stellen. Dit om een te grote macht verzameld in één persoon tegen te gaan. Beide landen zijn vredelievend en hebben het leger afgeschaft. Costa Rica deed dat al in 1948, Panama in 1989 na de val van Noriega. Toch zijn, hoe gek het ook lijkt voor twee buurlanden, de verschillen tussen Costa Rica en Panama aanzienlijk. Al kwam dat alleen maar tot uiting in het aantal Nederlanders die er wonen: in Costa Rica meer dan vijftienhonderd, in Panama net honderd. Een 'soda' is in Costa Rica een klein restaurantje. In Panama is het een drankje met prik, een coca-cola bijvoorbeeld.

San José, de hoofdstad van Costa Rica, is eigenlijk een uit de kluiten gegroeid dorp met bijna alleen maar laagbouw. Panama Stad is een klein Miami met vele wolkenkrabbers en grote verkeersaders. In de Centrale Vallei in Costa Rica kan het 's avonds best koud zijn. Het gebied ligt op ruim duizend meter hoogte. Panama is op z'n zeeniveau gelijkmatig warm en vochtig. Daar moet je echt je tempo aanpassen en tropisch langzaam worden. Maar het belangrijkste zijn de mensen. Want waar je ook woont, het zijn toch vooral de medebewoners in je omgeving die maken of je het ergens naar je zin hebt. Scheer je ze even allemaal over een kam en zet je Dé Panamees en Dé Costa Ricaan naast elkaar, dan zie je twee heel verschillende personen.

De mensen in Panama zijn directer, wat het voor ons Noord-Europeanen iets gemakkelijker maakt. In Costa Rica gaat de oorsprong van veel mensen terug tot het bergland in gevluchte Spanjaarden die niet meer onder de Spaanse heerschappij wilden vallen. Bergbewoners zijn van nature gesloten en de Costa Ricaan heeft daar nog een uitgesproken moeite met vreemdelingen bij. Ze zijn wel heel beleefd, zelfs overdreven vriendelijk, maar je weet lang niet altijd wat ze nou echt bedoelen.

Een overdreven angst voor alles dat 'vreemd' is, maakt dat de Costa Ricaan zelfs z'n auto niet onbewaakt langs de stoep laat staan en z'n huis met dubbele hekwerken heeft omgeven. En dat is niet, omdat er zo veel wordt ingebroken, want dat is in Costa Rica niet meer en niet minder dan in welk ander land dan ook.

De Panamezen zijn in de werksfeer wat professioneler, mede door de bijna een eeuw lange aanwezigheid van de Noord-Amerikanen. Zelf vinden de Panamezen dat ze duidelijk anders zijn dan de rest van Midden-Amerika en dat het land meer bij Zuid-

Amerika hoort. Panama wordt gekenmerkt door uitersten: kleine groep mensen extreem rijk, de rest super arm; zeer moderne hoofdstad met alle westerse geneugten, zeer achtergebleven binnenland zonder licht en stromend water.

De Panamees is door de aanwezigheid van het Kanaal een internationaal georiënteerd en open mens, prettig in de omgang. Nog los van het feit dat Dé Panamees eigenlijk niet bestaat, maar een mengsel is van Spanjaarden, Chinezen, Noord-Amerikanen, Caribische negers, enzovoort. In de volksaard heeft dat Caribische de overhand. Heel gezellig dus: veel feesten en zo min mogelijk werken.

Buitenstaanders

Voor ons geeft de doorslag dat we ons in Costa Rica buitenstaanders blijven voelen.

Natuurlijk blijf je altijd de buitenlander en word je nooit een inboorling. Zelfs niet als je je laat naturaliseren en de nationaliteit van je nieuwe woonland aanneemt.

In ons geval zal die volledige integratie al helemaal nooit lukken, doordat we er zo opvallend anders uitzien dan de Latino's. Dat is iets minder het geval in Costa Rica dan in Panama, waar het percentage gekleurd veel hoger ligt. Maar ook in Costa Rica ziet iedereen meteen dat we ergens anders vandaan komen. Vooral door onze lengte – we steken hier met kop en schouders boven de massa uit -, maar ook door onze lichtgekleurde ogen die onder de Latino's weinig voorkomen.

Kinderen kunnen soms heel ongegeneerd naar je staan staren, omdat ze je ogen zo vreemd vinden. Waar gebeurt het je in Nederland nou dat er een meisje in een restaurantje aan een ander tafeltje al een hele tijd naar je zit te kijken – je begint je er zelfs wat ongemakkelijk onder te voelen – en dan naar je toekomt om je te zeggen dat je zulke mooie ogen hebt?

Het heeft dus zeker iets leuks, dat buitenlander zijn. Maar dat ligt anders met buitengesloten worden. Ondanks al onze pogingen om te integreren, krijgen we nooit het gevoel dat we erbij horen, ook al zijn we anders en zien er anders uit. We zijn juist speciaal midden tussen de Ticos gaan wonen en niet in een woonwijk met bijna alleen maar buitenlanders. Voor de Costa Ricaan geldt echter alleen z'n eigen familiekring en daar kom je nooit binnen. Zelfs niet als mede-Tico. Buren nodigen elkaar niet over en weer thuis uit en buurkinderen moeten samen spelen door de hekken die om de huizen staan, heen.

Daarnaast zijn we er moe van altijd maar op onze tellen te moeten passen. We hebben genoeg van al die mensen die slechts geld van je willen. De een bedelt. De ander komt geld lenen en betaalt nooit terug. De derde vraagt voor het kopje koffie dat je in een restaurantje drinkt, de dubbele prijs, omdat je toch een rijke buitenlander bent.

Dus staat opnieuw ons huis te koop. Dit keer met alles erop en eraan. De spullen zijn immers allemaal nog zo nieuw dat we er ons niet aan hebben kunnen hechten. Bovendien is het de eerste keer goed bevallen om met niets opnieuw te beginnen.

Eén ding doen we deze keer anders. De boeken die we inmiddels alweer hebben verzameld, gaan mee. Zo rijden we met een auto volgeladen zuidwaarts over de 'Cerro de la Muerte', de berg van de dood. Die naam verdient die berg echt vanwege z'n

haarspeldbochten en de roekeloze Costa Ricaanse chauffeurs die vlak voor de bocht gaan inhalen.

Het gedoe aan de grens houdt ons nog even op. Een stempel hier, een stempel daar en ook voor de auto moeten er heel wat papieren worden ingevuld. Gelukkig is de douaneambtenaar te moe om naar onze auto te gaan kijken. Want hoe zou je nou aan iemand die nooit leest, kunnen uitleggen dat die twintig dozen vol boeken geen handelswaar zijn, maar geheel en al je eigen genot dienen?

Eindelijk gaat het koers oost naar Panama Stad, zo'n zeshonderd kilometer verderop. Er gaat een heel scala aan gevoelens door ons heen als we over de snelweg aan de Panamese kant van de grens rijden. Verbazing over het feit dat de weg zo goed is. In Costa Rica moet je bijna overal slalommen om de enorme gaten in het asfalt. We zijn opgewonden, benieuwd naar de dingen die komen gaan.

Aan de ene kant voelen we ons lekker licht, zonder verantwoordelijkheden die op onze schouders drukken. Maar aan de andere kant voelen we ons ook een beetje losgeslagen. We zijn nu immers 'zonder vaste woon- of verblijfplaats'. In tegenstelling tot de zwerver die daarmee in de politierapporten wordt bedoeld, hebben wij echter dankzij de verkoop van ons huis in Costa Rica geld op de bank. Bovendien zijn wij op weg naar een hotel.

PANAMA

Vraag de gemiddelde Nederlander naar wat ie over Panama weet en hij komt meestal niet verder dan het Panama Kanaal. En, oh ja, Nederlandse schepen die onder Panamese vlag varen. De iets beter ingevoerde komt nog met een dictator die wegens drugssmokkel in de Amerikaanse gevangenis zat. Bar weinig dus.

Terwijl Panama een zeer interessant land is dat heel wat te bieden heeft. Panama heeft om te beginnen prachtige stranden, zowel aan de Caribische Zee als aan de Stille Oceaan, in totaal meer dan tweeduizend kilometer lang, met honderden eilanden en schitterende koraalriffen.

Daarnaast heeft het land indrukwekkende tropische bossen, onder andere te vinden in vijftien nationale parken. Deze herbergen meer dan tienduizend plantensoorten en ruim duizend vogelsoorten, meer dan in Noord-Amerika en Europa samen. Maar ook bergen ontbreken niet in dit land dat de brug vormt tussen Midden- en Zuid-Amerika.

Vijf verschillende groepen indianen hebben niet alleen hun traditionele cultuur kunnen behouden, maar hebben binnen hun grondgebied ook hun eigen wetten en bestuur.

Panama Stad, de hoofdstad van Panama, heeft twee gezichten: een moderne stad met wolkenkrabbers en een belangrijk internationaal centrum in het bankwezen; daarnaast een gebied met kleine straatjes, houten huizen en eeuwenoude forten, achtergelaten door de Spaanse veroveraars.

De stad ligt aan de ingang van het Panama Kanaal vanaf de Stille Oceaan. Door deze belangrijke waterweg is de Panamese cultuur een mengsel van invloeden uit de hele wereld. De voertaal is Spaans, maar door de jarenlange aanwezigheid van Amerikanen wordt Engels ook vrij algemeen gesproken.

Panama is bijna twee keer zo groot als Nederland en telt ruim 3,5 miljoen inwoners. De munteenheid is de Amerikaanse dollar, die slechts in naam en in het muntgeld de Panamese naam Balboa draagt. De temperatuur is het hele jaar tussen de 25 en 30 graden Celsius. Het droge seizoen valt in de maanden december tot en met mei, maar het regenseizoen kent ook bijna geen dag dat de zon niet volop schijnt.

Woonkazernes

M'n eerste verjaardag in Panama vierden we op onze hotelkamer. We zijn net een paar dagen tevoren aangekomen in Panama Stad. Het eerste hotel in het centrum, waar we binnengaan, heeft geen kamer beschikbaar. Het volgende hotel verlaten we na een nacht alweer. De kamer is zo klein dat we er zelf nauwelijks meer in kunnen, nadat we alle dozen en koffers hebben uitgeladen. De derde keer zijn we beter af. De kamer is niet alleen zeer ruim, maar beschikt zelfs over een keukentje. Omdat we langere tijd in het hotel denken door te brengen, is dat natuurlijk ideaal. Uit eten gaan is leuk, maar niet als het iedere dag moet.

We maken het ons gemakkelijk en gaan vervolgens eerst maar eens het centrum verkennen. Te voet, zoals we dat gewend zijn. Dan ben je echter in Panama Stad een uitzondering. Hier verplaatst iedereen zich per auto. Wie geen auto heeft, laat zich door een van de honderden bussen of taxi's ter plekke brengen.

Het is opvallend te merken hoe de mens toch altijd behoefte aan iets eigens heeft. Als je ergens niks en niemand kent, de weg niet kent en zelfs geen straatnaam weet, dan kan de glimlach van de ijsverkoper op de hoek die je herkent, omdat je voor de tweede keer langskomt, al hartverwarmend zijn. Na twee dagen ben je ook alweer thuis. Je weet dat je daar een lekker kopje koffie kunt drinken, dat om de hoek een supermarkt zit en dat je twee straten verderop uitkomt bij de boulevard waarover je langs de oceaan kunt slenteren.

We hebben het plan om eerst eens te kijken of we in Panama Stad willen wonen. Na het wat dorpse gebeuren in Costa Rica mag nu de stadsmens in ons weer aan bod komen. Misschien een leuke flat in een van de talloze wolkenkrabbers?

Een week verder in de tijd en dit plan is op de bodem van de oceaan terecht gekomen. Panama Stad heeft mooie winkels, veel restaurantjes en cafés, maar geen stadsleven zoals wij dat kennen. De stad heeft geen centrum, waar je gezellig rond kan wandelen. Bovendien is de luchtvervuiling er enorm. Niet alleen door de grote aantallen auto's, maar ook doordat de industrie nog niet zo veel milieunormen heeft om aan te voldoen. Alle uitlaatgassen verdwijnen vrijelijk de lucht in. En bij het ontbreken van een rioolwaterzuiveringsinstallatie stroomt al het afvalwater van Panama Stad ongehinderd de baai in. Gelukkig is eindelijk tot de overheid doorgedrongen dat dit niet echt bevorderlijk is voor gezondheid en toerisme, en wordt er nu gewerkt aan professionele verwerkingssystemen.

Wie in Nederland z'n huis kwijt wil, heeft de luxe dat het meestal binnen een paar weken of uiterlijk enkele maanden is verkocht. Er is geen huizenoverschot en er zijn ook voldoende kopers op de markt die over het benodigde geld beschikken. Die situatie is in

veel andere landen totaal anders. Panama vormt daar geen uitzondering op. Er is weliswaar een tekort aan woningen. Een half miljoen mensen leeft zonder fatsoenlijk dak boven hun hoofd. Maar al die woningzoekenden hebben geen of slecht betaald werk. Ze kunnen zich gewoon geen huis permitteren.

De mensen die het iets beter hebben, komen terecht in een van de vele woonwijken in en om Panama Stad die eruitzien als kazernes. Honderden dezelfde huisjes, allemaal keurig in het gelid, langs kaarsrechte straatjes zonder enig plantsoentje of speeltuintje ertussen. De huizen staan zo dicht op elkaar dat je van achter je keukentafel zo op het bed van de buren kijkt. Van het vak stedenbouwkundige hebben ze hier duidelijk nog nooit gehoord. Toen we die wijken voor het eerst vanaf de weg zagen liggen, raakten we daar enigszins ontmoedigd van. We zien ons nog niet zo gauw in zo'n omgeving wonen.

De makelaar biedt in Panama echter ook geen helpende hand. Er zijn honderden onroerendgoedkantoren, want onroerend goed is gegarandeerd Dé handel van de toekomst hier. In het populaire Costa Rica zijn de prijzen van grond en huizen de laatste vijf jaar verdrievoudigd. Panama is nu nog goedkoop, maar de honger van investeerders naar een goed rendement, zal daar de komende tijd zeker verandering in brengen.

Voorlopig is de markt echter nog slap. Huizen staan vaak twee tot vijf jaar te koop, voordat ze eindelijk van de hand gaan. Als je dan denkt dat een makelaar extra z'n best zal doen, als zich een mogelijke koper aandient – en nog wel een in zijn ogen 'rijke' buitenlander -, kom je bedrogen uit. Terugbellen doen ze niet. Informatie over een woning waarin je geïnteresseerd bent, hebben ze niet. Ze komen zelfs vaak niet opdagen, als je een afspraak met ze hebt om een huis te bezichtigen.

Oerwoud

Toeval bestaat niet, beweren veel mensen. Inderdaad gebeuren er soms zo veel toevalligheden bij elkaar dat het niet toevallig meer kan zijn. Toevallig krijgen we een – oud – krantje voor toeristen in handen in het hotel. Er staat een groot artikel in over het ecologisch woonproject Brisas de los Lagos (vertaald: bries van de meren) in de buurt van La Chorrera, een plaats met zo'n zestigduizend inwoners op een half uur rijden ten westen van Panama Stad.

We rijden op een dag zomaar wat rond om de omgeving te verkennen en zien ineens een bordje dat verwijst naar Brisas de los Lagos, 8 kilometer. Dat is een teken, vinden we, dus we volgen de bordjes maar. Wonder boven wonder houden ze niet halverwege op en brengen ons daadwerkelijk naar de ingang van Brisas de los Lagos.

Toevallig is daar de eigenaresse aanwezig. We komen op een doordeweekse dag aan en normaal gesproken is ze er alleen in het weekeinde. Ze is verbaasd dat we de weg naar het project alleen hebben kunnen vinden. Ze heeft duidelijk nog nooit te maken gehad met de navigatiecapaciteiten van Nederlanders.

Ze stapt bij ons in de auto en rijdt met ons mee door het project. Het tropische groen is indrukwekkend aanwezig. We passeren drie meertjes. Achterin het project is op een heuvel een huis in aanbouw. Verder is alles, afgezien van de weg en de palen met elektriciteitsdraden en straatverlichting, nog maagdelijk.

Marilu vertelt dat zij en haar man Ricardo, een oogarts in Panama Stad, twintig jaar geleden begonnen zijn met het aankopen van grond in dit gebied. Tegelijkertijd zijn ze het gaan herbebossen. In de regio zitten veel boeren met koeien en die hadden de meeste bomen gekapt om vooral veel weidegrond voor hun vee te hebben.

Momenteel bezitten Marilu en Ricardo meer dan 260 hectare grond, waarvan ze 23 hectare geschikt hebben gemaakt voor bebouwing en hebben onderverdeeld in kavels. Een kwart daarvan is al verkocht. De drie meertjes en de grond eromheen zijn voor algemeen gebruik. Bovendien ligt in de verste punt van het project, nadat je via een hangbrug een kleine rivier bent overgestoken, een puur stuk jungle. De durfal kan zich hier via wat paadjes een weg doorheen banen. Het is dan wel handig een kapmes, hier beter bekend als machete, mee te nemen. Ook al om eventuele slangen en kaaimannen van je lijf te houden.

We zijn meteen verliefd op deze prachtige plek. Is het wel verstandig om nu alweer iets te kopen, vragen we ons af. We zouden misschien beter eerst een tijdje kunnen huren om te weten of het ons hier gaat bevallen. Met het gezegde 'wie niet waagt, die niet wint' in het achterhoofd besluiten we toch een stukje grond uit te kiezen. Daar kunnen we ons immers niet zo'n buil aan vallen.

En om te voelen hoe het is om hier daadwerkelijk te wonen, kunnen we een huisje huren naast het weekendhuis van Marilu en Ricardo. Zij hebben hun huis naast de ingang van Brisas de los Lagos. Het gastenverblijf zal de komende maanden ons thuis worden.

We zullen de eerste bewoners in Brisas de los Lagos zijn, dus dat wordt pionieren. We verlangen ernaar weer een eigen stek te hebben, maar voordat het zover is, moet er nog het een en ander gebeuren. Nu gaan we in de slag met architect en bouwer. Er zullen nog heel wat gesprekken moeten worden gevoerd. Maar hopelijk loopt dat vlot, zodat we snel met bouwen kunnen beginnen. Als het meezit, kunnen we dan nog voor het eind van het jaar in ons eigen huis zitten. We gooien het roer helemaal om en gaan in plaats van midden in de stad midden in het oerwoud wonen.

Droomhuis

Een hutje bouwen op de maan is waarschijnlijk gemakkelijker dan een huis in de tropen. Zeker als die tropen in Latijns-Amerika liggen. Want de 'mañana'-gedachte die wij vroeger uit Spanje kenden, heeft hier een versie-in-het-kwadraat. De Panamees geeft grif toe van zichzelf – en is er nog enigszins trots op ook – dat ie te lui is om veel initiatief te ontplooien. Hij zit het liefst onder de mangoboorn te wachten tot er een mango valt.

En wie kan hem daar eigenlijk ongelijk in geven? Je hoeft je immers geen zorgen voor de dag van morgen te maken, als je in een gebied woont, waar iedere dag, het hele jaar door, uit de ene of de andere boom wel een vrucht valt.

Toch zijn de Panamezen ook behoorlijk jaloers op de grote kolonie Chinezen in Panama die door heel hard werken en weinig uitgeven veel geld verdienen. Ze hebben bijna alle kleine supermarkten en bouwmaterialenzaken in het hele land in handen. Een beetje zuur klinkt het dan dat de Panamezen op deze manier hun land verkopen en toch eigenlijk zelf ook zo'n zakelijk succes zouden moeten kunnen bewerkstelligen.

Als ze dat willen doen op de manier waarop ons huis wordt gebouwd, is het verstandiger om maar weer onder die mangoboom te gaan zitten. Na een rondgang langs enkele bouwbedrijven blijken de kosten voor de bouw van ons huis gewoonweg te hoog. We voelen ons als de kip met de gouden eieren. Die dus ook inderdaad geslacht wordt door de benaderde bedrijven. De idee dat iedere buitenlander een miljonair is, is hier diep geworteld. Nou mag een droomhuis natuurlijk wat kosten, maar dat moet – overeenkomstig onze handelsgeest – natuurlijk wel redelijk blijven.

Waarom gaan jullie het huis niet zelf bouwen?, vraagt dan de architect. Omdat we daar geen enkele ervaring mee hebben. In Nederland is het al een gewaagd avontuur om onder eigen beheer je huis te laten bouwen, maar in deze regionen komt het haast neer op een poging tot zelfmoord. Op z'n minst heb je een enorme hekel aan jezelf, je rust, je gezondheid. Waar haal je het materiaal vandaan? Wat voor materiaal is er nodig? Wie zet al dat materiaal in elkaar, zodat het daadwerkelijk een huis wordt?

Belangrijk is natuurlijk ook dat het huis voor het beschikbare budget helemaal kan worden afgebouwd. Want wat planning betreft, gaat het bij de Panamees helemaal mis. In iedere straat zie je wel een niet afgebouwd huis. Ooit vol goede moed begonnen met een hoop stenen en cement. Dat er ook nog een dak op moet en een deur in, dat zien we dan later wel.

En dus komt het in veel gevallen niet verder dan het opmetselen van vier muren en het storten van een vloer. Maandenlang gebeurt er dan niks. Tot er weer wat geld verdiend is en binnen een week de familie het provisorisch voltooide huis bewoont. Zolang de regen niet naar binnenkomt, is het immers bruikbaar. Dat toilet en die douche komen later wel. De aardige architect wil ons wel de helpende hand bieden. Via hem komen we in contact met Jorge, een aannemer. Hij ziet er absoluut niet vertrouwenwekkend uit, maar komt met de aanbeveling van de architect in wie we wel alle vertrouwen hebben.

Jorge heeft nog niet zo lang geleden een openhartoperatie ondergaan en ziet er niet al te stevig uit. We vragen ons dan ook angstig af of hij de stressvolle klus van het bouwen van een huis wel zal kunnen voltooien. Inmiddels al aardig fatalistisch geworden door onze tropische ervaringen – 'het enige in de tropen dat zeker is, is onzekerheid', is de zeer ware lijfspreuk van een Nederlandse vriend in Costa Rica -, halen we onze schouders op en gaan met Jorge in zee.

Hij komt uit de binnenlanden van Panama, op een uur of vijf rijden van La Chorrera, de plaats waar ons huis moet verrijzen. Geen probleem, want hij huurt wel ergens een kamer. Hij neemt meteen een ploeg mensen mee uit zijn eigen omgeving. Met z'n allen werken ze dan twee weken achter elkaar door om vervolgens een weekeinde naar huis te gaan.

Met Jorge spreken we een prijs voor de arbeidskosten af. En een strak schema dat we wekelijks bij de uitbetaling van de gewerkte uren met hem zullen doornemen. Want het zou een beetje lastig zijn, als Jorge het afgesproken bedrag aan arbeidskosten al zou hebben opgesoupeerd, voordat het dak op ons huis zou zitten. En dat toilet en die douche willen we toch ook wel graag.

Handwerk

Veeleisend zijn de Panamese bouwvakkers beslist niet. Geen verwarmde (hier dus gekoelde) werkkeet, geen schaftkeet, geen toilet. De meegebrachte hap rijst met bonen wordt zittend op de grond in de schaduw van een boom verorberd en voor de rest bewijst het omringende oerwoud nuttige diensten.

De hele bouw is echt traditioneel Panamees handwerk. Er staat een kleine cementmolen, maar die staat de meeste tijd stil, want de aannemer bespaart graag op de kosten van diesel (die hier met 0.35 euro voor een liter toch al niet zo hoog zijn). De enige machine die eraan te pas komt, is een lasapparaat voor het aan elkaar lassen van de dakbalken. Voor het materiaal dat tijdelijk moet worden opgeslagen, is een schuur van golfplaten gebouwd. Om de beurt blijft daar een van de werknemers 's nachts slapen op een houten vlondertje om de boel een beetje in het oog te houden. Ze verdienen allemaal graag die paar dollar extra. En wie wil er nou niet slapend rijk worden!

We hebben zo'n jongen wel eens verrast met een hamburger en een glas coca-cola, maar die was met geen stok wakker te krijgen. Nou begrepen we dat het er ook meer om gaat dat bekend is dat er iemand aanwezig is, zodat iets minder goedwillende burens niet de neiging krijgen om hun huis met onze stenen af te bouwen.

Die bouwmaterialen zijn een verhaal op zich. Binnen het contract dat we met de aannemer hebben gesloten, staat dat we zelf voor alle materialen zorgen. Wij kopen dus de benodigde stenen, de zakken cement, de dakplaten, de ramen, enzovoort. Op die manier besparen we de winst die een bouwbedrijf zou maken op de bouwmaterialen. En we weten zeker dat er niet meer berekend wordt dan er wordt gebruikt aan materiaal.

Bovendien kunnen we, als we contant betalen, kortingen bedingen.

Er gaat een hele wereld voor ons open bij het winkelen voor ons huis. We leren de Spaanse namen van dingen, waarvan we niet eens de naam in het Nederlands kennen. Gelukkig heeft de architect ons aan wat goede adresjes geholpen.

'Even wat bij de Chinees halen' is bij ons al een gevleugelde uitdrukking geworden. En het is niet zo dat we dan lekker eten gaan halen. De Chinees is voor ons de eigenaar van de zaak met bouwmaterialen in La Chorrera, waar we dus stenen, cement, zand, noem maar op, halen. Het prettige van deze man is dat ie niet alleen nooit 'nee' verkoopt – heeft hij iets zelf niet, dan zorgt hij dat hij het ergens vandaan haalt -, maar bovendien binnen een uurtje het bestelde materiaal bezorgt, zelfs op zondag! Daar zal onze stelling van 'boter bij de vis', direct contant afrekenen, natuurlijk ook een steentje aan bijdragen.

Met de zaakjes van deze Chinees gaat het duidelijk goed. Hij heeft z'n zaak inmiddels geheel verbouwd. Zouden we toch te weinig korting hebben bedongen?

Het is nog een hele klus om alle bestelde huisonderdelen ook daadwerkelijk op tijd op de bouwplaats te krijgen. Want tijd is een zeer rekbaar begrip hier. Het komt veelvuldig voor dat er, na een belofte om klokslag acht uur 'op de stoep' te staan, pas tegen vijven wordt geleverd, als iedereen al naar huis is en er geen helpende handen meer zijn om uit te laden.

De aannemer is helaas ook nogal traag met het inleveren van z'n kladblaadjes met weer een hele lijst benodigde spullen. Het is echter onze eer te na dat de bouw stil zou komen te liggen, doordat het materiaal er niet is. We hebben dus al meerdere keren hemel en

aarde moeten bewegen. Gelukkig is dat dan in een land als Panama ook weer goed te doen. Voor een leuke fooi neemt men het niet zo nauw met werktijden.

Eind van de week moet de loodgieter met z'n werk beginnen en dan worden de vloeren gestort en kan het metselen van de muren beginnen. Het is echt heel bijzonder om stap voor stap je huis te zien groeien. Je kent elke steen, elk kozijn, hebt ze stuk voor stuk zelf uitgezocht en hebt ze in en op elkaar zien zetten.

Voor specialisten als loodgieter, elektricien, timmerman en schilder moeten we trouwens ook zelf zorgen. Die vallen niet binnen het aannemerscontract. Op hoop van zegen sluiten we dus iedere keer weer met iemand een contract voor een voor hun doen toch fikse klus. Dat geldt dan zowel het geld dat ermee is gemoeid, als onze kwaliteitseisen. De kwaliteit van bouwen is niet zoals we in Nederland gewend zijn, maar daar moeten we gewoon overheen stappen. Door goed op te letten en zo nodig in te grijpen maken we er toch iets moois van.

Met name over de loodgieter hebben we zo onze twijfels, niet gewend als hij is om ook een warmwaterleiding aan te leggen. De meeste huizen hier hebben alleen een koudwaterleiding en gebruiken een elektrisch verwarmd element in de douchekop voor een warme douche. Bovendien houdt de man nogal van drank. Maar dat schijnt hier een algemeen euvel van loodgieters te zijn. Ze moeten het vuil van de rioleringen wegspoelen.

Wachten

Geduld is een schone zaak. Zo'n leuk Oudnederlands gezegde, uitgevonden waarschijnlijk door iemand die er een groot gebrek aan had, zoals bijna alle Nederlanders. In het Panamees bestaat zo'n gezegde niet. Is ook niet nodig, want het hebben van een oneindig geduld is hier een aangeboren eigenschap. Eindeloze rijen in het postkantoor, in de bank, in het gemeentehuis en niemand klaagt, moppert of kijkt zelfs maar ongeduldig. Lijdzaam en onbewogen ondergaat men het wachten.

Wij hebben inmiddels ontdekt wanneer de rijen het kortst of zelfs geheel afwezig zijn: de dagen voorafgaand aan de uitbetaling van het salaris. Dan is namelijk het geld op. De Panamezen krijgen hun salaris twee keer per maand uitbetaald. De 15e en de 30e blijven wij dus lekker thuis!

Wachten doen we nog wel op de telefoon. Er is alweer een maand voorbij en nog steeds geen telefoonaansluiting. Iedere keer weer een ander verhaal. Heel apart, gezien het feit dat het om een privételefoonmaatschappij gaat en niet om een staatsbedrijf.

We hebben nu aan onze advocaat gevraagd een en ander eens uit te zoeken. Dat is hier heel normaal. Je schakelt voor allerlei zaken een advocaat in. Heel anders dan in Nederland, waar je normaal gesproken eigenlijk nooit van doen hebt met een advocaat, gelukkig. Advocaten vormen hier ook de grootste beroepsgroep. Op iedere hoek van de straat zit een advocatenkantoor.

Uiteraard zitten er ook heel wat advocaten in de hogere kringen, waardoor ze goed in staat zijn zichzelf van werk te blijven voorzien. Als gewone burger kun je in veel gevallen niet zomaar een of andere vergunning aanvragen bij de overheid. Dat moet altijd via een advocaat gebeuren.

Daarnaast is het de grootste hobby van kopstukken in de overheid en politieke partijen om journalisten wegens smaad aan te klagen. Er lopen honderden zaken en van tijd tot tijd verdwijnt er een journalist de gevangenis in, meestal voor korte tijd. Zodat vooral duidelijk is dat je op moet passen met wat je zwart op wit zet.

Wachten moeten we ook bij het elektriciteitsbedrijf. We willen in ons nieuwe huis straks graag stroom hebben en om te lassen heeft de bouwer ook elektriciteit nodig. Daarom begeven we ons naar het kantoor in het dorp om een contract af te sluiten.

Dat gaat dus niet zomaar. Om te beginnen staat er een rij van hier tot sint-juttemis. Nummertje trekken en geduldig wachten, met behulp van een kopje koffie en een krantje, gekocht bij een van de vele straatventers. Gelukkig hebben we van tevoren gevraagd wat voor papieren we allemaal nodig zouden hebben, zodat we niet onverrichter zake weer zouden moeten vertrekken. In dit geval moeten we de eigendoms papieren van ons stuk grond meenemen, een kopie van ons paspoort en een papiertje dat we eerst bij de brandweer moeten halen, waarin zij toestemming geven voor het aansluiten van de elektriciteit.

Al die papieren hebben we dus, maar toch gaan we na drie uur op onze beurt wachten zonder getekend contract weg. Het blijkt namelijk dat we in een ander kantoor moeten zijn. Want volgens de gemeentegrenzen vallen we wel onder La Chorrera, maar het elektriciteitsbedrijf houdt andere grenzen aan en had ons ingedeeld bij Arraijan, een plaats die een behoorlijk eind hier vandaan ligt. Daar moeten we dus heen voor het contract. Nou ja, aan het eind van de dag komt alles toch goed. En leren we weer eens dat geduld een schone zaak is.

Ondertussen komt er steeds meer huis op onze kavel. Het dak is al aan de beurt. Dat zijn dakplaten in de vorm van dakpannen. Echte dakpannen worden hier bijna niet gebruikt. Alleen koloniale Spaanse huizen hebben een soort pannendak. Als bij ons huis het hoogste punt is bereikt, wordt het dus feest. We voeren hier de Nederlandse gewoonte van het pannendak ook maar in. Het wordt dan bier en pizza.

Pionieren

Soms vragen we ons wel eens af wat we in vredesnaam in Latijns-Amerika zijn gaan zoeken. De mensen zijn zo anders; het zakelijke gaat moeizaam voor ons, met onze westerse mentaliteit. We leren het maar niet af om iedereen op z'n woord te geloven. Natuurlijk bestaan ook in Nederland mensen die van alles beloven, maar hun beloftes niet nakomen. Alleen kun je dat van tevoren meestal wat beter inschatten. Door onze opvoeding, gezamenlijke achtergrond en ervaring is je Fingerspitzengefühl, zoals de Duitsers dat zo mooi typeren, beter ontwikkeld.

Hier laat ons dat steeds maar weer in de steek. Op een of andere manier komen de mensen heel westers en professioneel over. Vaak zijn ze er ook zelf echt van overtuigd dat ze gaan doen wat ze hebben toegezegd. Maar zodra ze de hoek om zijn, zijn ze je glad vergeten.

De telefoon vormt momenteel onze grootste frustratie. We hebben hier in ons nieuwe huis nog steeds geen telefoon. En een leven zonder telefoon is toch niet meer voor te stellen

tegenwoordig! Want geen telefoon betekent dus ook geen e-mail en geen internet. We zijn dus geheel en al afgesloten van de buitenwereld. Althans, zo voelt het.

We zitten een paar honderd meter van de straat af en daar doet de telefoonmaatschappij wat moeilijk over. Ze moeten een project gaan plannen voor deze nieuwe wijk, maar dat willen ze nog niet doen voor één huis. Dus dat kan nog wel een paar jaar duren. Inmiddels is er wel eventueel een andere oplossing voor onze telefoon in de vorm van een speciale kabel, maar dat gaat nogal wat kosten. Die kosten moet de eigenaar van het terrein hier voor z'n rekening nemen, omdat de grondstukken worden verkocht inclusief water, elektriciteit en telefoon. Het lijkt er ook op dat hij dat wel gaat doen, maar het is nog even afwachten.

Zo'n frustratie valt echter geheel in het niet bij het gelukzalige gevoel als we tegen het eind van de dag op ons prachtige terras zitten en om ons heen alleen maar groen zien en vogels horen. In Nederland mag de telefoonmaatschappij dan – meestal – zeer efficiënt werken, maar zoiets vind je er niet meer. Logisch dat Nederlandse familie en vrienden graag eens een kijkje komen nemen in ons stukje paradijs op aarde.

Het eerste bezoek uit Nederland hebben we inmiddels achter de rug. Het was nog een beetje kamperen, maar de gastenbadkamer en logeerkamer hebben we toch op tijd klaar gekregen. Wel kregen de gasten ook hamer en schroevendraaier in de handen geduwd, want er moest her en der nog wat worden opgehangen en in elkaar gezet.

Voorlopig zijn we nog de enige bewoners hier in het project. Aanvankelijk dachten we dat er heel snel meer huizen gebouwd zouden worden, maar dat blijkt niet zo te zijn. Een Zwitser die een terrein tegenover ons had gekocht, is in financiële problemen gekomen en – vermoedelijk – terug naar Zwitserland. Twee Panamezen die zeiden dat ze snel zouden gaan bouwen, kunnen niet zomaar een hypotheek krijgen, dus dat 'snel' is ook weer op de Latino-manier. Wat ons betreft mag dat wel zo blijven: we hebben nu het hele oerwoud voor onszelf.

Afgezien van het gesis, gesjirp, gekwaak en gezang van onze wilde burens is het hier zeer rustig. Soms zijn we een paar dagen thuis gebleven en dan is het gewoon vreemd om het terrein af te gaan, de bewoonde wereld in. Dan kun je je voorstellen hoe het is, als ergens een atoombom is gevallen en een groepje mensen gespaard is gebleven in een of ander afgelegen gebied, maar niet weet wat er is gebeurd. Je moet zo af en toe wat blijven fantaseren.

Kaarslicht

Er staat een stralend witte pagina in m'n agenda. Geen afspraken dus lekker de hele dag de tijd voor schrijfwerk. Een muziekje op de achtergrond dat het gezoem van de computer overstemt. Net de eerste woorden op het scherm en dan is het ineens doodstil. Want de elektriciteitsmaatschappij heeft een ander idee over mijn daginvulling.

In een land, waar zo goed als alle elektriciteitsdraden nog aan palen boven de grond hangen, wil het nog wel eens gebeuren dat de stroom uitvalt. De draden moeten niet alleen aanvallen van bovenaf doorstaan van regen, bliksem, wind en vogels, maar worden ook van onderaf bedreigd. In de vruchtbare tropische grond groeien alle soorten planten en bomen in een razend tempo. Binnen de kortste keren zijn de elektriciteitsdraden

omgroeid door klimop of omsingeld door boomtakken. Een zuchtje wind, een drupje water, en er ontstaat weer kortsluiting.

Nou hebben we het geluk dat Panama geen staatslektricitetsmaatschappij meer heeft. De stroomvoorziening is enkele jaren geleden overgegaan in particuliere handen. Dat heeft weliswaar gezorgd voor hogere prijzen, maar ook voor betere service. Een telefoontje naar de centrale meldlijn en binnen korte tijd is de reparatieploeg in de buurt om te zoeken naar de schade. Na een uur of twee is het leed meestal weer geleden. Uit angst voor hogere prijzen is de oppositie tegen privatisering van de waterleidingmaatschappij groot. Die is nog steeds in handen van de staat. Dat betekent dus dat grote delen van het land nog helemaal zonder waterleiding zitten vanwege de hoge kosten van de aanleg van nieuwe leidingen. Maar ook in wijken aan de rand van Panama Stad komt vaak wekenlang geen water uit de kraan – om maar te zwijgen over de kwaliteit van het water. Wij zijn dan ook blij met de eigen watervoorziening hier in het woonproject. Een bron voorziet alle – toekomstige – bewoners van heerlijk fris water. Alleen komt dan toch weer die soms wat haperende elektriciteitsvoorziening om de hoek kijken. Het water wordt namelijk via een pomp uit de bron omhoog gepompt en de leidingen in gestuurd. En als de stroom is uitgevallen, werkt uiteraard die pomp niet. Daar hebben we dan ook weer wat op gevonden in de vorm van een reservetank. Naast de meeste huizen in Panama zie je een gemetselde stellage waarop een blauwe, een groene of een zwarte plastic watertank staat voor de noodvoorziening.

De stroomuitval die mij m'n dagje rustig schrijven ontnemt, blijkt een ernstige oorzaak te hebben. Een vrachtauto heeft hier in de buurt maar liefst drie elektriciteitspalen omver gereden. Toen het donker werd, hebben we maar wat kaarsjes aangestoken. Het verbaast ons iedere keer weer hoeveel licht zo'n vlammetje nog geeft. En toen de elektriciteit uiteindelijk om half tien weer door de draden stroomde, hebben we het licht nog maar even uitgelaten, want de kaarsjes waren wel zo gezellig.

Dan realiseer je je wel weer eens wat een grote luxe het eigenlijk is om een schakelaar om te kunnen zetten, zodat het licht aangaat, en de kraan open te kunnen draaien, waar dan schoon drinkwater uit komt. Dingen die je in Nederland dagelijks tientallen keren doet, zonder er zelfs maar bij na te denken, en heel gewoon vindt.

Circus

Ons huis is inmiddels van alle gemakken voorzien, waaronder een schotel van een satelliet tv-bedrijf. De kabeltelevisie gaat nog maar tot de grens van de dichtstbijzijnde plaats La Chorrera, dus daar vallen wij buiten. Via deze schotel hebben we zitten genieten van een uitzending van het Cirque du Soleil, circus in een modern jasje, met fantastische muziek ook. We hebben de show opgenomen op de video en geven een extra voorstelling. Alle indianenkinderen hier in de buurt (zeven in totaal) komen kijken. Daar hoort natuurlijk chips, coca-cola en ijs bij. Dat is dus feest!

Het is echt leuk om al die donkere kopjes op de bank te zien zitten. Ze hebben zelf geen televisie en hebben zelfs nog nooit van circus gehoord, dus het is heel spannend voor ze. Maar de aandacht voor de televisie wordt veelvuldig onderbroken om eens rond te kijken.

Want het spannendste vinden ze, geloof ik, bij ons in dat mooie huis binnen te zitten en al dat lekkers te krijgen.

Er kan worden geknoeid, want Silvia is aan het schoonmaken. Silvia is een indiaanse vrouw uit de buurt die voor ons het huis schoonmaakt. Ze heeft drie kinderen, jongens van vijf, zeven en negen jaar. Die lopen 's morgens keurig op een rij in hun uniformpjes naar school. Het is een uitzondering dat kinderen uit dergelijke families iedere dag naar school gaan. Silvia is erg gemotiveerd om ze een goede opleiding te geven. Ze zorgt ook dat ze hun huiswerk doen en gaat zelf altijd naar vergaderingen en activiteiten op school. Haar man verdient als ongeschoolde bosarbeider – met een machete het omhoog schietende groen laag houden – honderd zestig dollar per maand. Het is ook hier moeilijk van zo weinig rond te komen. Vandaar dat Silvia het prettig vindt bij ons wat bij te verdienen.

Koken doen we op flessengas. In het kastje onder de inbouwkeukplaat in de keuken staat een gasfles. Was ik in Nederland gewend te koken met behulp van elektriciteit, hier is dat niet aan te raden vanwege weer diezelfde soms niet zo betrouwbare stroomvoorziening. Heb je geen stroom, dan kun je je water voor je kopje koffie altijd nog op het gas koken. Silvia wil graag weten wat een gasfles kost. Ze is aan het sparen om ook een gasstel met gasfles te kopen. Nu kookt ze nog op een houtvuur, net als twintig procent van de Panamese bevolking. Het kost haar echter 's morgens als de jongens naar school moeten, veel tijd om het ontbijt te maken. Bovendien is het hout in de regentijd vaak vochtig en wil niet goed branden.

Sparen is erg moeilijk voor de gemiddelde Panamees. Er is altijd wel iets waarvoor je het beetje gespaarde geld harder nodig hebt, zodat het spaardoel meestal niet wordt bereikt. Om haar te helpen doen we Silvia een voorstel. Wij kopen voor haar een gasstel en gasfles en dan komt zij in ruil daarvoor een aantal weken een extra ochtend werken. Want dat kan natuurlijk niet van de standaarddag, omdat ze het geld dat ze daarmee verdient, ook hard nodig heeft.

Omdat de mannen hier nog steeds de baas zijn, moet ze het eerst nog met haar man overleggen. Daarna rijden we 's middags met haar naar het dorp om een en ander te kopen en bij haar thuis af te leveren en in elkaar te zetten.

Het is voor ons haast niet voor te stellen hoe die familie leeft. Geen enkel elektrisch apparaat, wel verlichting in de vorm van een peertje aan een draad. En ook bijna geen bezit, geen boeken, geen prulletjes, alleen wat kleren en kookgerei; het hoognodige. Haar jongste zoontje Ezequiel die van tijd tot tijd met z'n moeder meekomt naar ons huis, is dan ook helemaal gebiologeerd door ons koffiezetapparaat en de sinaasappelpers.

Zakkenvullen

Wie het over corrupte regeringen heeft, denkt daarbij meestal aan Latijns-Amerika. Toch blijkt tegenwoordig Latijns-Amerika niet het alleenrecht op corruptie te hebben. De beursschandalen in de Verenigde Staten, de bouwschandalen in Nederland: signalen dat ook de moderne westerse bestuurder geen brandschone handen heeft.

Het grote verschil tussen corruptie in Nederland en corruptie in Panama zit 'em in de gevolgen voor de bevolking. In Nederland heeft iedereen een fatsoenlijk inkomen.

Uiteindelijk moet natuurlijk altijd de consument op een of andere manier het geld dat aan steekpenningen wordt uitgedeeld, opbrengen. Maar geen Nederlander eet er een boterham minder om. In Panama worden al die toch al arme mensen ernstig gedupeerd, doordat voor hen bestemd geld niet bij hen terecht komt, maar verdwijnt in de zakken van een zeer kleine groep toch al veel te rijke Panamezen.

Een goed voorbeeld daarvan zijn de leden van de Asamblea General, het parlement. In Nederland mag dan het baantje van Kamerlid of minister niet zo aantrekkelijk zijn, omdat men in het bedrijfsleven meer kan verdienen, in Panama is dat absoluut niet het geval. Een volksvertegenwoordiger heeft een inkomen van tegen de tienduizend dollar per maand. Niet alleen is dat maar liefst veertig keer zoveel als de gewone man verdient, maar het is zelfs meer dan een Nederlandse parlementariër krijgt!

Het houdt echter niet op bij die tienduizend dollar. Het Panamese Kamerlid hoeft geen belasting te betalen, krijgt z'n telefoon- en benzinekosten ruimschoots vergoed, nog afgezien van allerlei andere voordeeltjes. De Staat stelt hem of haar bovendien een pot van vijftigduizend dollar per jaar ter beschikking om goede werken te doen in de gemeente die de betreffende persoon vertegenwoordigt.

Overall langs de straat staan dan ook borden dat parlementariër zus of zo een paar duizend dollar heeft gegeven voor het schilderen van de school, voor het asfalteren van de straat, het aanleggen van een speelplaats. Op zich goede doelen, maar helaas worden de rekeningen met een vork geschreven en verdwijnt een groot deel van de pot in de portemonnee van de volksvertegenwoordiger en z'n familie en vrienden.

Als klap op de vuurpijl zijn de Kamerleden dan ook nog onschendbaar. Dat houdt in dat ze vrijelijk de grootste misdaden kunnen begaan zonder dat ze daarvoor kunnen worden vervolgd. Veel tijd voor z'n werk in het parlement heeft de parlementariër overigens niet. Hij is meestal met z'n eigen zaakjes bezig. Regelmatig kunnen wetten dan ook niet worden aangenomen, omdat de vereiste hoeveelheid Kamerleden niet aanwezig is. Panama heeft twee grote partijen en enkele kleintjes zonder invloed. De twee grote partijen regeren om de beurt. De verkiezingscampagnes beginnen al zo'n anderhalf jaar voor de eigenlijke verkiezingen. Wie de meeste reclameborden weet te plaatsen, wint. Vooral als je dan ook nog her en der wat uitdeelt aan de mensen in jouw district. In een arme woonwijk in Panama Stad moeten dat toch wel op z'n minst voedselpakketten zijn, want daar is de concurrentie nogal groot. In kleine dorpen in het binnenland zijn een petje en een T-shirt al genoeg om iemands stem te winnen.

Vaak belooft een toekomstige president in z'n verkiezingscampagne dat het bestrijden van de corruptie een van de belangrijkste taken zal gaan worden. Tot nu toe is dat niet veel verder gekomen dan het opzetten van een anti-corruptie kantoor. Een baas die dit kantoor moet gaan leiden, blijkt echter niet te vinden. Niemand heeft zin om z'n vingers te branden. Want gerechtigheid hoef je niet te verwachten in een land, waar voor de benoeming van de rechters van het hoogste gerechtshof enorme hoeveelheden steekpenningen onder tafel worden uitgewisseld. Over de aanstelling van die rechters wordt namelijk beslist door het parlement.

Dat er inderdaad geen gerechtigheid bestaat, zullen de slachtoffers van de militaire dictatuur volmondig beamen. Tijdens het bewind van generaal Manuel Noriega dat

eindigde met zijn gevangenneming door de Amerikanen in 1989, zijn er nogal wat mensen verdwenen. Tegenstanders van het regime of gewone mensen die op een verkeerd moment op de verkeerde plaats waren. Het liefst wil Panama dat stukje verleden vergeten, maar de familieleden van de verdwenen mensen blijven aan de bel trekken. Uiteindelijk heeft dat geleid tot de oprichting van een Commissie van de Waarheid. Deze heeft tot taak de vermisten op te sporen en onderzoek te doen naar de gepleegde misdaden. Er zijn inderdaad een aantal graven met lijken die sporen van marteling vertonen, ontdekt op terreinen van voormalige kazernes. Verder dan het instellen van een jaarlijkse herdenkingsdag voor degenen die verdwenen zijn, is de onderzoekscommissie echter niet gekomen. De politieke vleugel van Noriega's militaire dictatuur vormt namelijk de harde kern van een van de machthebbende partijen in Panama.

Verloting

Vriendjespolitiek is zo'n aardig woord. Het verkleinende 'vriendjes' geeft er zelfs iets onschuldigs aan. Maar als een hele samenleving ermee is doordrenkt, heeft het niets grappigs meer. Als je ondanks dat je met lof een universitaire studie hebt voltooid, alleen maar een baan krijgt, als je de juiste achternaam hebt, vind je het niet zo onschuldig meer. Dan word je als gemotiveerde jongere boos en loopt met je hoofd tegen alle muren die er maar zijn. Of je past je aan en probeert dan maar uit alle macht de juiste vriendjes te krijgen. In beide gevallen verliest de samenleving in frustratie de professionele jeugd die haar toekomst vormt.

Als president van zo'n land wil je er natuurlijk alles aan doen om dit kwaad uit te roeien. Althans dat denken wij. Hier in Panama ligt dat toch iets anders. Hier beweert de president zwart op wit dat het toch de vriendjes zijn die hem hebben geholpen president te worden. Natuurlijk moet hij dan iets terugdoen voor die vriendjes. En dus worden naaste familieleden van de president minister. Iets verdere familie wordt directeur van de verschillende staatsinstituten. Belangrijke kennissen krijgen een rol als hoge ambtenaar. Uiteraard allemaal voor buitensporige salarissen tot tienduizend dollar per maand, terwijl het minimum salaris in Panama nog geen driehonderd dollar per maand is en een groot deel van de bevolking voor nog minder werkt. Dat die personen absoluut niet over de benodigde kennis voor de betreffende functie beschikken, doet niet ter zake. Het is namelijk niet ongewoon dat ze niet eens komen opdagen voor hun werk, maar alleen iedere maand hun cheque krijgen overhandigd.

Die vriendjespolitiek speelt zich niet alleen af op het niveau van de nationale overheid, maar ook in alle lagere overheden en aan de overheid verbonden instellingen als universiteiten, ziekenhuizen, de directie van het Panama Kanaal en het waterleidingbedrijf. Iedere vijf jaar wordt in Panama een nieuwe president gekozen. Dus iedere vijf jaar begint dat circus opnieuw. Heeft een functionaris net een beetje een idee gekregen van wat het werk inhoudt, is z'n tijd om en kan de volgende van voren af aan beginnen.

Overheidsplannen gaan dan ook bijna nooit verder dan de komende vijf jaar. En het eerste jaar van de nieuwe regering gaat op aan het ongedaan maken van het werk van de voorgaande. Voor de kranten een drukke tijd, want er moet veel met vuil worden gegooid.

Waarschijnlijk is er geen land ter wereld waar zo veel processen wegens smaad worden gevoerd.

Het is echter een zichzelf instandhoudend proces. Er verandert niets en niemand trekt zich er iets van aan. Een volk krijgt de regering die het verdient, heeft ooit een wijs man gezegd. In ieder geval heeft de Panamese overheid geluk dat het Panamese volk zo vredelievend is.

Het is niet zo dat de Panamezen niet door hebben wat er op regeringsniveau gebeurt. Regelmatig staan er in de verschillende kranten zeer treffende commentaren die heel precies de vinger op de zere plek leggen. Soms wordt er zelfs officieel een onderzoek ingesteld naar een of andere misstand. Een week of wat later praat niemand er echter meer over. Ze deden een plas en alles bleef zoals het was.

Tegen de aanschaf van dertien peperdure Cadillacs voor het eenmalige bezoek van bevriende staatshoofden voor een gezamenlijke vergadering is toch wel veel oppositie gekomen. De president besluit dan ook ze niet allemaal te houden. Een ervan wordt verloot, zodat het geld weer terug kan vloeien in de staatskas. De trekking vindt plaats onder het toezien van een notaris. Wel heel toevallig dat de auto wordt gewonnen door de secretaresse – en het nichtje – van de president.

Toen de Noord-Amerikanen vertrokken uit Panama, lieten ze behalve het Kanaal ook enorme legerbases achter. Alle gebouwen, huizen, winkels, wegen, installaties enzovoort gingen over in handen van de Panamese overheid. Gratis en voor niks! Die creëerde een speciale instantie om een nieuwe bestemming te zoeken voor al deze gebieden. Een aantal krijgt een woonbestemming en de daar aanwezige huizen zullen worden verkocht. Voor de Panamees is dat alsof ze in het paradijs zouden mogen gaan wonen. Het Noord-Amerikaanse grondgebied in Panama is altijd verboden gebied geweest, afgesloten met enorme hekken met prikkeldraad en douane. Ineens zouden ze daar dus zelf een huis kunnen kopen. En nog wel een Noord-Amerikaans huis.

De eerste domper komt, als de prijzen bekend worden. Want 150.000 dollar voor een huis – dat de overheid dus voor niks heeft gekregen – is voor negenennegentig procent van de Panamezen onbereikbaar. De paar gelukkigen die wel de hypotheek bij elkaar hebben kunnen sprokkelen, worden ook al gauw uit hun mooie droom gewekt. De huizen blijken namelijk in een dermate slechte staat van onderhoud dat er nog eens voor op z'n minst vijftigduizend dollar aan verspijkerd moet worden om ze bewoonbaar te maken.

Inmiddels lukt het niet meer om nog een enkel huis te verkopen. Er gaan stemmen op dat de prijzen verlaagd zouden moeten worden, waar de eerste kopers natuurlijk niet zo gelukkig mee zijn. Ook wordt er gedacht aan een verloting.

Verkiezing

Schoonheidsverkiezingen zijn in Latijns-Amerika zeer belangrijke evenementen. Zou dat komen door de machocultuur, waarin het vooral gaat om de buitenkant van het vrouwenlijf en niet om wat erin zit? Of zijn Latino's gewoon grotere levensgenieters met meer aandacht voor de schone kanten van moeder Natuur? Vrouwelijkheid staat in Latijns-Amerika in ieder geval wel in hoog aanzien.

Toen de bevallige Panamese Justine Pasek Miss Universe werd, reageerde het volk dan ook enthousiast. Dat ze de kroon krijgt, omdat de Russische winnares om persoonlijke redenen afziet van de titel en Justine de eerste miss is die de finale heeft bereikt, doet er niet zoveel toe.

Als het land er vervolgens in slaagt de Amerikaanse zakenman Donald Trump over te halen de eerstvolgende Miss Universe verkiezing in Panama te laten plaatsvinden, is dat helemaal een overwinning. Kosten noch moeite worden gespaard om een mode- en congrescentrum op tijd klaar te krijgen voor het evenement.

Toch lopen de Panamezen niet zo warm voor de Miss Universe verkiezing. Ze hebben wel wat anders aan hun hoofd door de stagnerende economie, de toenemende werkloosheid en de stijgende kosten. De grootste krant La Prensa probeert het nog wel door elke dag een speciale Miss Universe bijlage te maken, maar meer dan opgeklopte aandacht is dat niet. Ingegeven door hogere belangen dan die van de lezer.

Want de Panamese overheid heeft er alle belang bij dat de organisatie van de Miss Universe verkiezing vlekkeloos zal verlopen. Om te beginnen heeft de regering er een fikse som van vele miljoenen dollars voor over gehad om het evenement naar het land te halen. Dat past immers zo leuk binnen de viering van het honderdjarig bestaan van Panama als onafhankelijke natie.

Dat het Panamese volk dat geld op moet brengen, wordt afgedaan met de mededeling dat zo'n evenement ook heel veel geld in het laatje zal brengen. Gemakshalve wordt even voorbij gegaan aan het feit dat dat laatje slechts van enkele zakenmensen met hotels en restaurants is. En dan natuurlijk alleen die zakenmensen met de juiste contacten binnen de regering.

En dan is daar natuurlijk het toeristische belang. De naam Panama zal in de hele wereld op ieders lippen liggen. Dat zal natuurlijk het aantal bezoekende toeristen explosief doen stijgen. Dat men in grote delen van de wereld van het bestaan van een Miss Universe niets afweet, is niet van belang. Evenmin als het feit dat in andere delen van de wereld, bijvoorbeeld in Nederland, de verkiezing wordt afgedaan met een kort eenkolommertje op een binnenpagina van de krant.

Inderdaad komen er toch heel wat mediamensen naar Panama die er overigens over klagen dat ze geen speciale behandeling krijgen. Voor de kleine groepen kritische mensen die het land rijk is, de gelegenheid bij uitstek om zich te laten horen. Want nu zullen ze niet alleen in Panama worden gehoord, maar over de hele wereld.

Dus protesteren daags voor de verkiezing studenten van de nationale universiteit en twee middelbare scholen in Panama Stad tegen de belastingverhoging die de Panamese regering kort geleden heeft doorgevoerd, en tegen de stijgende kosten van levensonderhoud, met name de dure elektriciteit. De jongelui houden meer dan elf uur lang een van de grote verkeersaders in de stad bezet.

De politie staat erbij en kijkt ernaar, totdat er met wat stenen wordt gegooid, het protest uit de hand loopt en het tot een gewelddadige botsing komt tussen politie en studenten die resulteert in gewonden aan beide zijden.